

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 11 (2003)

Εμφύλιοι πόλεμοι

Emmanuel Todd, Μετά την Αυτοκρατορία

Μιχάλης Σκομβούλης

doi: [10.12681/sas.930](https://doi.org/10.12681/sas.930)

Copyright © 2015, Μιχάλης Σκομβούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σκομβούλης Μ. (2015). Emmanuel Todd, Μετά την Αυτοκρατορία. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 11, 294-298. <https://doi.org/10.12681/sas.930>

Emmanuel Todd, *Μετά την Αυτοκρατορία*, Μτφ. Νικόλας Βουλέλης, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2003, 275 σελ.

Το βιβλίο *Empire* των Χαρντ και Νέγκρι εγκατέστησε την έννοια της Αυτοκρατορίας ως κεντρική τόσο στην επιστημονική συζήτηση, όσο και στον χώρο των κοινωνικών κινημάτων. Η Αυτοκρατορία γι' αυτούς είναι μια διάχυτη εξουσιαστική δύναμη που διαπερνά και προσαρμόζει τη δράση των υποκειμένων στις συνθήκες της σύγχρονης κεφαλαιοκρατίας χωρίς την ύπαρξη συγκεκριμένου κέντρου, αφού οι ΗΠΑ είναι απλώς η κύρια έκφραση και όχι το μοναδικό σημείο απορροής της. Στην ολιστική αυτή προοπτική προσπαθούν να αναζωογονήσουν ένα επαναστατικό πρόταγμα υπερβαίνοντας από τα αριστερά τον μεταμοντερνισμό και την παγκοσμιοποίηση: η Αυτοκρατορία μέσα στη ζωτικότητα του πλήθους (μια νέα ερμηνεία του προλεταριάτου;), την οποία έχει ανάγκη να απομυζά για να επιζήσει, τρέφει τελικά τις ίδιες τις δυνάμεις ανατροπής της. Η απόπειρά τους είναι ενδιαφέρουσα αλλά και εξαιρετικά επικίνδυνη, ξεφεύγει εντέλει σε έναν υπερεπαναστατικό μυστικισμό, η έννοια του πλήθους είναι θολή, αδιαφοροποίητη, η μέριμνα για την εμπειρική στήριξη όσων υποστηρίζονται μικρή ως ανύπαρκτη και η προσπάθεια εμμενούς κριτικής της σύγχρονης κοινωνικής επιστήμης ακυρωμένη από τον αυθορμησιακό τόνο.

Το βιβλίο του Todd – αναλυτής γνωστός ήδη από το 1976 όταν με το έργο του *La chute finale* ‘προέβλεψε’ την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης – κινείται σε σαφέστατα διαφορετική κατεύθυνση. Εδώ τον πρώτο λόγο έχει η συγκεκριμένη ανάλυση της διεθνούς πραγματικότητας με βάση ένα μεγάλο όγκο εμπειρικών στοιχείων, ενώ η έννοια της Αυτοκρατορίας χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει μια πολύ προσδιορισμένη κατάσταση πραγμάτων, την παγκόσμια κυριαρχία των ΗΠΑ και τις μελλοντικές προοπτικές της. Ο συγγραφέας δεν αρκείται στην παράθεση και σχολιασμό στατιστικών στοιχείων, ο ‘εμπειρισμός’ του είναι εκλεπτυσμένος, ήδη από την εισαγωγή συζητάει τις κυρίαρχες απόψεις της διεθνούς πολιτικής, τόσο ρεαλιστικές (Χάντιγκτον, Μπρεζίνσκι, Γκίλπιν), όσο και ιδεαλιστικές (Φουκουγιάμα), στην προσπάθεια να επεξεργασθεί ένα συνθετικό ερμηνευτικό σχήμα που να εξηγεί τη συμπεριφορά της Αμερικής χωρίς να απομειώνει την ποικιλομορφία του κόσμου. Ακριβώς αυτή την ποικιλομορφία είναι που δεν σέβονται σήμερα οι ΗΠΑ, υπερτιμώντας συνεχώς τις δυνάμεις τους, νομίζοντας ότι μπορούν να εγκαθιδρύσουν μια υπεροπτική κυριαρχία, βυθίζονται σε μια

παρασιτική απομύζηση του πλανήτη, που ήδη έχει αρχίσει να στρέφεται εναντίον τους.

Ο Todd βρίσκει έναν πυρήνα ορθότητας στην άποψη του Φουνκουγιάμα ότι ο κόσμος μπορεί να οδηγηθεί σε μια σταδιακή επικράτηση φιλελεύθερων δημοκρατικών προτύπων. Επιθυμεί, όμως, να αποφύγει τον φιλελεύθερο οικονομισμό του, μέσω της εφαρμογής ενός ευρύτερου δημογραφικού-ανθρωπολογικού πλαισίου που το ονομάζει *διανοητικό εκσυγχρονισμό*, εννοώντας τη διπλή διαδικασία ολοκλήρωσης του αλφαριθμητισμού ενός πληθυσμού και της πώσης της γονιμότητας του. Έχοντας ως δεδομένο ότι αυτή η διαδικασία έχει τελειώσει προ πολλού στις δυτικές κοινωνίες, παράγοντας, κατά την ολοκλήρωσή της σε κάθε χώρα, βίαιες φάσεις μετάβασης, όπως οι αγγλικές επαναστάσεις του 17ου αιώνα, η γαλλική και η οκτωβριανή Επανάσταση, διαβλέπει με βάση το εμπειρικό υλικό που αναλύει παρόμοιες φάσεις μετάβασης για τις αφρικανικές και, ιδίως, τις αραβικές χώρες. Πολλά από τα φονταμενταλιστικά κινήματα δεν είναι παρά η υπεραντίδραση των πληθυσμών κατά τη διάρκεια της μεταβατικής, εκσυγχρονιστικής φάσης: υπό αυτή την προοπτική, οι περισσότερες αραβικές χώρες θα πρέπει να αντιμετωπιστούν, από τις σταθερές αναπτυγμένες ζώνες όπως η Ευρώπη, ως διερχόμενες τη γεμάτη δυσκολίες φάση της μετάβασης και όχι ως κράτη 'παρίες', όπως κάνουν οι ΗΠΑ προκειμένου να κρατούν τις χώρες αυτές υποταγμένες, καλύπτοντας έτσι τις δικές τους αδυναμίες, ιδίως όσον αφορά την οικονομική αποτελεσματικότητα.

Η αμερικανική οικονομία τίθεται υπό εκτενή ανάλυση σε δύο κεφάλαια (κεφ. 3-4), προκειμένου να αναδειχθούν τόσο οι σχέσεις της με τον κόσμο όσο και η εσωτερική της κατάσταση. Για τον συγγραφέα, το ελαστικοποιημένο μοντέλο των ΗΠΑ όχι μόνο δεν είναι τόσο παραγωγικό όσο θέλει να εμφανίζεται, αλλά επιπλέον ο καταναλωτικός, παρασιτικός έναντι του υπόλοιπου κόσμου, χαρακτήρας του, επικαλύπτεται από μια ιδεολογική οικονομική θεωρία και, πρωτίστως, από ένα διογκωμένο χρηματοπιστωτικό τομέα, όχι ελεύθερο από στατιστική αναξιοπιστία. Συγκεκριμένα, στηριζόμενες στη συμβολική και στρατιωτική εξουσία τους οι ΗΠΑ προσπαθούν να εγκαθιδρύνουν ένα είδος 'βεμπεριανού μονοπωλίου νόμιμης βίας' όσον αφορά το νομισματικό τομέα, που να επιτρέπει στο δολάριο να αντιμετωπίζεται ως το μόνο αξιόπιστο νόμισμα και να στρέφει προς αυτό όλες τις χρηματοοικονομικές κινήσεις, μπορούν ύστερα να απορροφούν μεγάλα μέρη του κυκλοφορούντος παγκόσμιου χρήματος δημιουργώντας έτσι την εντύπωση μιας εύρωστης οικονομίας που στην πραγματικότητα είναι εικονική, αφού αποκρύπτει

τόσο το αυξανόμενο εμπορικό της έλλειμμα, όσο και την ανάγκη ενός είδους αυτοκρατορικού φόρου από τον υπόλοιπο κόσμο για να επιβιώσει.

Η διατήρηση αυτής της 'αυτοκρατορικής' οικονομίας προϋποθέτει αφενός μια στρατιωτική κυριαρχία επί των παραγωγικών πόρων του πλανήτη – πράγμα καθόλου εύκολο αφού η Αμερική ούτε κατά τον Β΄ Παγκόσμιο ούτε ποτέ κατά τον Ψυχρό Πόλεμο απέδειξε την στρατιωτική αξιοπιστία της – και αφετέρου την επιβολή μιας σταθερής ιδεολογικής πειθούς για την οικουμενικότητα της ταυτότητας της. Ο Todd, στηριζόμενος σε ανθρωπολογικές μελέτες, ισχυρίζεται ότι η αγγλοσαξονική ταυτότητα, σε αντίθεση με τη ρωσική και τη γαλλική που μόνο οικουμενικοποιεί ή τη γερμανική και ιαπωνική που μόνο αποκλείει, έχει διαμορφώσει μια διαλεκτική σχέση μεταξύ διαφοροποίησης και οικουμενισμού, έχει δηλαδή ανάγκη να αποκλείει κάποιους για να συμπεριλαμβάνει κάποιους άλλους. Στην αμερικανική ιστορία, οι ινδιάνοι και οι μαύροι έπαιξαν τον ρόλο αυτών που έπρεπε να αποκλειστούν, προκειμένου να ενσωματωθούν οι ευρωπαίοι και ασιατές μετανάστες και οι εβραίοι. Η οικουμενικότητα αυτής της ταυτότητας γνώρισε μια πρωτοφανή άνοδο κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, όταν η απειλή της Σοβιετικής Ένωσης και τα αντιρατσιστικά κινήματα δικαιωμάτων το απαίτησαν, από τότε όμως, και με επιταχυνόμενους ρυθμούς από τη πώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, ο οικουμενισμός αυτός βρίσκεται σε σταθερή υποχώρηση. Η αποτυχία της διαδικασίας ενσωμάτωσης των μαύρων, η εμμονή στην αδιάλλακτη υποστήριξη του Ισραήλ στην εξωτερική πολιτική και γενικότερα η συνολική αντιμετώπιση του υπόλοιπου κόσμου ως 'υποτελούς', το αποδεικνύουν με αρκετή ένταση.

Οι ΗΠΑ, επομένως, αδυνατούν να παράσχουν μια νομιμοποίηση της κυριαρχίας τους και, γι' αυτό, καταφεύγουν στη στρατιωτική επιβολή. Μια προσεκτική εξέταση όμως φανερώνει ότι αυτή η εξωτερική πολιτική δεν κατάφερε να πετύχει κανέναν από τους στόχους που έθεσε το αυτοκρατορικό σχέδιο Μπρεζίνσκι – το πιο λογικό και ειλικρινές όπως το χαρακτηρίζει ο Todd, δηλαδή την απομόνωση της Ρωσίας και τον 'συναινετικό' έλεγχο της Ευρώπης. Αντιθέτως, η προσπάθεια απόκρυψης των αδυναμιών, τις ωθεί στην επίδειξη ενός θεατρικού μικρομilitαρισμού που στρέφεται κυρίως εναντίον των αραβικών κρατών, των οποίων οι στρατιωτικές αδυναμίες επιτρέπουν εύκολες νίκες. Η αντιπαράθεση επικεντρώνεται στις ισλαμικές χώρες και φαντασιακά λαμβάνει ένα σχεδόν ανθρωπολογικό χαρακτήρα, μια ακραία εξατομικευμένη κοινωνία, με έναν υπερεπιθετικό, ευνοχιστικό φεμινισμό, ενάντια σε έναν ολοκληρωτικό κοινοτισμό που επιφυλάσσει για τη

γυναίκα μια θέση έσχατης ταπεινώσης. Οι Ευρωπαίοι και οι Ιάπωνες έχουν κάθε λόγο να ανησυχούν για μια τέτοια αντιπαράθεση, αφού και η δικαιολογία του πετρελαίου βασικό σκοπό έχει τον έλεγχο των δικών τους πηγών ανεφοδιασμού. Τελικά, η συμπεριφορά της Αμερικής οδηγεί σε αυτό που θα έπρεπε να απεύχεται, δηλαδή την ενοποίηση της Ευρασίας εναντίον της.

Τα δυο κυριότερα, κατά τον Todd, υποκείμενα αυτής της περιοχής, η Ευρώπη και η Ρωσία, εξετάζονται σε δυο κεφάλαια. Η Ρωσία εξέρχεται από τη βαθιά κρίση της δεκαετίας του 1990, που μείωσε τον πληθυσμό της ανεπανόρθωτα, εκτίναξε τα ποσοστά φόνων και αυτοκτονιών, αποδιοργάνωσε τις οικονομικές και στρατιωτικές υποδομές της. Όμως, σημάδια ανάκαμψης, όπως η επανασταθεροποίηση των κυριαρχικών δομών του κράτους, η ενεργειακή της αυτονομία και η διατήρησή της ως πυρηνικής δύναμης, δείχνουν ότι δεν παύει να αποτελεί σημαντικό διεθνή παράγοντα, με δεδομένο ότι τα περιθώρια αυτονομίας των περιφερειακών της χωρών είναι περιορισμένα και ο παλιός σοβιετικός χώρος παραμένει οργανικά δεμένος. Κυριότερος παράγοντας ανάκαμψης της Ρωσίας είναι η συνεργασία της με την Ευρώπη, η οποία, την περίοδο 1965-2000, πραγματοποίησε σε μεγάλο βαθμό αυτό που επιθυμούσαν οι ΗΠΑ, την ενοποίησή της δηλαδή ως ζώνης ελεύθερων συναλλαγών. Η υιοθέτηση του ευρώ είναι ο μόνος τρόπος να σπάσει το διεθνές νομισματικό μονοπώλιο του δολαρίου, ενώ οι οικονομίες της Ευρώπης, όπως και της Ιαπωνίας, παραμένουν βιομηχανικές αλλά και πιο παραγωγικές. Η ιδεολογική απειλή που υφίσταται το μοντέλο του καπιταλισμού του Ρήνου από την απορρυθμισμένη αγορά οδηγεί σε τάσεις κοινωνικής ανομίας και ανόδου της άκρας δεξιάς. Η Ευρώπη δεν μπορεί παρά να συνειδητοποιεί όλο και πιο έντονα τις διαφορές και να αισθάνεται την ανάγκη όλο και περισσότερο να δράσει ως αυτόνομη δύναμη.

Ύστερα από όλα αυτά το συμπέρασμα για τον Todd έρχεται αβίαστα: η αυτοκρατορική προσπάθεια των ΗΠΑ είναι καταδικασμένη να αποτύχει, η ποικιλομορφία του κόσμου είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπαχθεί σε ένα μοντέλο και η σημερινή Αμερική είναι πολύ αδύναμη για να το επιτύχει. Για να υποστηρίξει όλα αυτά, είναι εντυπωσιακό ότι καταφέρνει να συνδυάσει μια σειρά διαφορετικών επιστημονικών κλάδων: η ανθρωπολογία, η δημογραφία, η οικονομία και η κοινωνιολογική ανάλυση των στατιστικών δεικτών συναρθρώνονται προκειμένου να παράσχουν μια λεπτομερειακή ανατομή της αμερικανικής κοινωνίας και μια συνολική εικόνα του διεθνούς συστήματος –αν και λείπει εμφανώς ένα κεφάλαιο για την Κίνα. Παρόλα αυτά το βιβλίο του Todd δεν καταφέρνει να μην εμπλακεί σε δυο παγίδες, από τις

οποίες προσεγγίσεις όπως του Νέγκρι έχουν ξεφύγει εντελώς: τον εξελικτισμό και έναν λανθάνοντα αντιαμερικανισμό. Η άποψη του περί μιας φυσικής πορείας διανοητικού εκσυγχρονισμού δείχνει να αγνοεί τις συζεύξεις που εμφανίζονται σε διαφορετικά μέρη του πλανήτη, όπως για παράδειγμα τη δυνατότητα παράλληλης ανόδου νεωτερικών και φονταμενταλιστικών στοιχείων στις αραβικές χώρες. Επιπλέον, δεν λαμβάνει αρκετά υπόψη τις αντιδράσεις στην κυρίαρχη κατάσταση και τα κινήματα που αναπτύσσονται στο εσωτερικό των ΗΠΑ. Τέλος, ο τρόπος με τον οποίο πραγματεύεται τη Ρωσία είναι μάλλον ευνοϊκά προκατειλημμένος, με αποτέλεσμα κάποιες στιγμές να πέφτει σε συναισθηματισμούς.

Μιχάλης Σκομβούλης